

אין זו אשמת איש, אלה החיים עצמם

רונן בלומברג: המשוגע בעליית הגג, ספרי 'עתון '77', 2013, 55 עמ'

כמבקר שירה הקורא כמעט כל ספר שירה היוצא לאור בעברית, הגעתי לאחרונה למסקנה שהשירה העברית במצב לא טוב, בעיקר השירה הצעירה. מרבית המשוררים הצעירים שהתרחבות מפריסה להם פרסים, הגם מספרי סיפורים דלים בשורות קצרות, נרטיבים של מגזר מקופח או מגדר, והרבה סיפורים משפחתיים בנאליים. נרטיביות יתר היא סכנה גדולה בשירה, זאת מאחר שנרטיביות מאפיינת שירה אפית, בעוד מרבית השירה הנכתבת כיום היא קצה, לירית מטבעה. בנוסף, אנחנו חיים בעידן שפע אמצעי תקשורת, ובעידן תרבות הצריכה, שבהם כל משורר וכל משוררת הם למעשה אנשי יחסי ציבור מתחכמים למדי, שמידת ההכרה שהם זוכים בה תלויה במידת העקשנות היחצנית שלהם. וכך נוצר מצב שבו פרסים מחולקים למי שכותבים את השירה ה"נכונה", שהיא בדרך כלל שירה בודגנית-ביתית אנינה כביכול אבל רדודה מבחינה חווייתית או לשונית.

לא אכנס במסגרת רצוניה קצרה זאת לשמות של משוררים ומשוררות אלה, אומר רק ששירה צעירה טובה עדיין נכתבת, גם אם מעטה, היא פורחת בדרך כלל בשוליים של המערכת הספרותית שהפכה עצמה לשוליים בתרבות הישראלית. דוגמאות שכאלה הן שירת המודע-כדיוני בשילוב השפעת האידיאליות של שמעון-צ'יני פרי עטו של המשורר עמוס אדלהייט, או שירת הדימויים בהשפעת עמיחי אבל תוך נטייה מטאפיזית של שגיא אלנקוה.

שני משוררים אלה מצטיינים במדרכות לשונית, בין אם ברמת הדימויים, הצירופים או השהות הסמנטיים השונים המותכים. משורר טוב נוסף, שאמנם אין לו יכולות לשונית יוצאות דופן, הוא רונן בלומברג. המשורר מפצה על חסרון זה בתיאור אותנטי, אקזיסטנציאליסטי משהו, של חיי אדם רחוי חברתית כתוצאה מתינוג כ"חולה נפש", ולא אכנס לבעייתיות התינוגים החברתיים הללו, שעליהם כבר היטיב לעמוד פוקו. בלומברג מצליח במקום שבו מספרי סיפורים נרטיביים בשירים נכשלים, וזאת בגלל האותנטיות של הראי שהיא מציב בפני עצמו, מבלי לייפות מציאות קשה, אבל גם תוך עירוב לא מעט חמלה. בלומברג מתעד רגשות ומצבים קיצוניים, אבל בעוד שבחיים הקיצוניות מכאיבה ובמקרים רבים עקרה, הרי שבספרות היא יכולה להיות ברכה.

על רשימה זאת צריכה להיות חותמת של גילוי נאות בגודל פיל, שכן המבקר הנו גם עורך הספר הגידון, ספר שיריו השני של בלומברג. על ספר שיריו הראשון כתב מנחם בן שהתיעוד של מצבי גבול פסיכיאטריים הוא בעל ערך כעדות חיים. זה נכון, אבל בלומברג הוא משורר, והוא מעביר את החיים טרנספורמציה אמנותית בין השאר באמצעות אנאפורות (חזרות) של משפטים, השפעת הפשטות הלשונית של שפת המקרא, ובאמצעות יצירת מתח בין תקווה הקיימת בשירים לבין ייאוש, השלובים יחד לבלי הפרד.

השירים הטובים יותר בספר הם אלה המצליחים להעביר את מורכבות החוויה של תקווה וייאוש השלובים יחד, כמו בשיר הבא, 'מסע הצלב': אדם אשר הפסיד הכל/ נשמתו חפשיה/ אדם אשר הצדק בגד בו/ האמת תנחמו... אדם אשר היה שעיר לעזאזל/ שערי שמים פתוחים בפניו/ משאנו מאבדים הכל/ ומובלים עירמים בפני אספסוף/ שואג שונא ולועג/ לקראת הפיתנו לבלום/ אז אנו טהורים ומוכנים פליל/ לרגע האלה. עמדת הצלוב הישועי הרחוי מצד ההמון, נלעג, אבל זוכה להיות טהור יותר מההמון הלועג.

הדובר של בלומברג הוא דובר נוסטלגי מטבעו, מתגעגע לימי התום של הילדות בטרם מחלת הנפש: "בימי טל הילדות/ לפני ערני השנאה/ בימי טיולי השבת בפרחים ובגנות/ ליד הבית/ הייתי נאהב". אף שהדובר מספר את סיפורו האישי, הרי במידת מה הוא מספר את סיפורו של דור, אולי האחרון, שגדל בשנות השמונים, בתרבות שלפני הפיצוץ של אמצעי התקשורת של ימינו,

דור שעוד מתגעגע לערוץ היחיד עם הטלוויזיה החינוכית, דור של מתבגרים נצחיים המתקשים להתבגר: "האם ובנה הקטן - קימים לגנח/ כבייתם הקטן הנעים המוגן/ מול שדורי הטלוויזיה החינוכית/ בסוף שנות השמונים ותחילת התשעים."

שם הספר - "המשוגע בעליית הגג" - מכניס את הקוראים לעולם מחלת הנפש, אבל מינון השירים העוסקים בנושא זה קטן יותר מאשר בספרו הקודם של בלומברג, שירים שבורים. ובכל זאת הסבל נחשף כאן בשירים רבים, כאשר בשיר הבא, לדוגמה, הוא עובר טרנספורמציה בעזרת השימוש בגוף רבים, המזכיר במשהו את שירה של יונה וולך - 'היינו כמטורפים כל הלילה שאנו בנו אריות': הנה אנו באמצע החיים/ מרסקים פראים ומפחדים/ ולבדנו באפלה/ ובילדותנו הרחוקה/ חלמנו כי פעת הזאת/ נהיה כבר קשוחים / כמו האמפרי בוגארט/ אך הנה אנו בוכים ומיבכים/ כמו פלכלב אשר נזרק לרחוב/ ואינו רוצים להראיג עוד/ את הורינו המזדקנים..."

עולמם של חולי הנפש הרחויים במסודות אשפוזיים או, במקרה הטוב, בדירוג מוגן, הוא עולם קיצוני ואפל הסובל מניכור חברתי מצדו של ציבור "שפוי" החושש מכל מגע עם חולי הנפש. אבל המצב הרחוי הוא בכל זאת נחלתם של כל בני האנוש ברגע זה או אחר בחייהם, והוא משמש לבלומברג כמטאפורה לסבל באשר הוא, כמו בשיר הבא, 'אשפח ראשון': הטלפאט פבר כמעט ריק משיחות/ ובך רועדת הם מחיגים את המספר/ משהו עונה - / והם בוכים ומתחננים על נפשם/ עומדים ודועדים בחצר הפנימית העלובה/ המלאה זחמת בקלי סיגריות ועדפי סרו/ ריח חריף של שתן עומד באויר/ מתחננים שיבואו לקחת אותם הביתה..."

למרות יופיו של הספר, ניכרת מגבלותיה של "קופסת הכלים" הלשונית של בלומברג, ושירתו היתה יכולה לצאת נשכרת אם המשורר היה מרבה יותר בקריאה הכרה של מודלים חשובים בשירת הארץ העולם. ובכל זאת, יש ביכולתו, במסגרת הכלים המצומצמת, לנסח את הסבל באופן המעורר הזדהות ואף קתארזיס, שהוא השימוש החיוני היחיד שיש לסבל בעולם: אלה החיים/ אלה החיים עצמם... אשר עושים בנו שמות/ וממסים את חלומותינו/ כגלי ים את ארמונות החול... זאת לא הקולה/ או הסיגריות/ או המחלה/ או התרופות... אין זו אשמת איש/ אין זו אשמת דבר/ אלה החיים עצמם."

המבט החף מגשמיות

גאולה הודס-פלחן: אין מונה לחלומות, הרצאת עקר 2013, 63 עמ'

שירתה של גאולה הודס-פלחן היא שירה של תמונות יפהפיות, משחק בסימבולים תוך תהייה מטאפיזית רליגיוזית על ההווה, הנשמה הבורא. זהו שירת סוד מוצפנת למדי, המזכירה במידת מה את שירתו הקשה של פאול צלאן, ובעידן שבו המערכת הספרותית קשובה בעיקר לקולות שורקעים כבוח, ובתקופה שבה עיקר השירה הנכתבת היא בהירה ופרוזאית, אין פלא ששירתה של הודס-פלחן נותרה בצד, חבל. זהו ספר שיריה השביעי של הודס-פלחן, ילידת מוסקוה, 1966, וכל הספרים יצאו בהוצאת 'עקר' הוותיקה.

השיר הראשון בספר מכניס את הקורא לאווירת הסוד והמסתורין, והניסיון הוא לתאר במילים את מה שאינו גלוי לעין: "העורצים מאחורי הסובב חמקמקים ורבי פיתולים/ עורקים זכים של חוכמה מתחברים ומתפצלים/ לרגע ילבש הנעלם את פנינו, ומיד יאבד במחזה היתולים/ ויד משעשעת

אוהד ובר

בוקר בקרוב

עת שחר נגלה כי אינטרנט ערק
 ואין עוד קבץ רק רקיע פרוס.
 נוכל להגדיר מחדש את צבעו,
 למנות מיני מעופפים,
 לשוב למשחקים שגננו
 ולחפש שפה מבראשית ברא.
 עת שחר נגלה שמר-אינטרנט גלה
 ורק האדמה נותרה,
 נרתם להרטיבה ולהפכה.
 נמציא את הבארות.
 נקבע פוונים מהתחלה, נאמר שפנת היא דרום.
 פיון שנמחקו הקבצים נדרס ענבים ברגלינו,
 לחיי הכלום
 והכל.
 דבים ישוכו לקטכם, ורטואלי יהפך לסוריאליסטי.
 גם פורנו יתפוגג בבקר כזה,
 הזין יעמד מדגדוג הרוח.

תיק עזרה

הושיטי יד שבועה,
 הרגיעי בקול-לחישת-משחה: "אהדי..."
 ושיהדהו.
 תפרי פצעי למפה: נתיב מגוסה מכלא המחשבה
 לארמון המחשבה.
 עקרי לחיי החזרת התקיני לחי סמוקה.
 הנשימי בכסף, הנשימי בזמן
 ובמציצה אם את רוצה.
 לחצי על חזי ושחררי דמעותי,
 נקזי אותן ללשונך והחדירי לדמד
 במזרק הבכי.
 הועיקי שירה לעזרה.
 החיי בך את אמי: הרדימי ועטפיני בית.
 החיי בך את אבי: צלקי והציליני בעצה.
 אך אל תלאי: בבדידות, אצפה רק לשכוך
 לא לרפואה שלמה.

תקטוף את פרי התרסתנו, שאם לא כן אנו בטלים". כאמור, "הנעלם" הוא גיבור הספר, ולובש צורות רבות. בעידן המכור לקונקרטי המעשי הודס-פלחן אוהבת לעסוק במופשט. הנה שיר העוסק בזמן: "הזמן, ליצן שאיבד את שיווי המשקל, מסתחרר סביב עצמו/ העצמים מתפשטים תדיר, וגורשים את המרחב... לאינות מעריצים רבים, לא יפלא שהמופע זוכה למחאות כפיים/ הכל תהים כיצד תתרחש קריסתו של הזמן/ ומחכים ידיים בציפייה". שיריה פתוחים לאינטרפטציות, ואני מוצא כאן איזו התרסה כנגד הניהיליזם המרעי של ימינו, הסבור שהוא יכול להכניע אפילו את הזמן, אבל זהו רק פרשנות אחת.

"איך מתאפשר רטט של עצמיות/ לנוכח המחולט?" שאלת הודס-פלחן, בשירה המושפעת מתורת הסוד והקבלה. ובניגוד לשירת ה"אני אני" המאפיינת את מרבית השירה הצעירה של ימינו, שירת הודס-פלחן דווקא מנסה לחרוג מהאני אל העולם ואל הבלתי נתפס: "לשמוט את קרקע העצמיות המופרת/ להניח לרוחות העזות, חיות הבר/ ועוברי האורח / לעשות בה כבשלהם/ ובצד הערפילי לחסות, עד בוא העת." צניעות המזכירה את שירת זלדה, אבל תמונתית יותר, אולי בהשפעת הסימבוליזם הרוסי.

הנה עוד שיר המעלים את האני לטובת משהו גדול יותר, אולי אמונה בבורא, למרות שאין מדובר בשירה דתית כשלעצמה אלא בשירה רליגיוזית: "אני בלתי מוכרת נולדת רק על מנת להתפוגג אל הרוח המיטיבה/ שירצת שרשרת בלתי נשלמת של זהויות המדלגות בין עידנים כמו היו/ לא יותר ממחשבות מרפרפות של הבורא, אשר סוגר ידו בחזקה על/ הניצוץ הראשוני ואינו מרפה." זהויות כ"מחשבות מרפרפות של הבורא", הרי הרי זהו סמל מרהיב ביופי.

שירת הודס-פלחן לא מתביישת לשאול את השאלות הגדולות, ולתאר את התודעה הנאבקת, המתעייפת: "התודעה עייפה מן ההתרוצצות במבוק/ גלים גלים מתנפצים/ ואינם מגיעים עדיה/ עולמות נבראים מן הקצף האינסופי/ אחר מתפוגגים כמו חלום של תינוק/ והיא נמצאת מנגד/ עמוק בתוכה צפונה שלוחה/ עטופה במקלעת קוצים". "עולמות נבראים מן הקצף האינסופי" הנה שורה חזקה ביותר, המתארת את החלופיות כבריא.

זהו שירה למי שמעוניין לחשוב, שירה פילוסופית: "הספל התרוקן/ והתפנה מקום/ למן שעתיד לרדת מן השמים/ לו רק ניתן היה/ ליצור ריק פנימי/ מבלי להיבלע בתוכו". אהבה לריק בעידן המקדש את היש ואת הבעלות, אבל גם הכרה בחרדה והאימה שהוא מעורר - כמו חוד שחוד בחלל. הרוח היא מוטיב חוזר בספר זה: "זו הרוח/ שמתעתעת בנקבוכיות עורו.../ לשווא תנסה להסוות את/ העוכרה שהיא פרוח שטורף את עצמו". ועוד שיר על הרוח: "הרוח לא ידעת שהיא רוח/ אך העלים המסתחררים/ אל סילון האור המשתבר/ בטרם יגרפו אל האיק/ מעידים על העזות/ שבקריסת השפיעה לתוך עצמה/ לנוכח הוויה המסרבת להכיל/ המבט החף מגשמיות טובעני/ כמחשבה הצפונה מחשבה" - שירה שכל כולה האזנה להוויה, לרוחשים העדינים שבטבע, מתוך מודעות לכוחות היצירה וההרס הקיימים כבריא.

יש לספר היפהפה גם חסרונות: לעתים התמונות נותרות סתומות מדי, וזאת עקב עומס יתר של תמונות שלא מתקשרות, מסגרות רפרוד שאינן מתחברות: "ואז נשמעה קריאת התרגול/ ויתור וערגה שימשו בה בערכוביה/ מטבע אחד ויחיד ניתן לנו/ על צדו האחד חקוק העץ שלנו..." - יותר מדי בשורות ספורות, התרגול והמטבע אינם מתחברים לערגה ולעץ. כך גם בשורות הבעייתיות הבאות: "השתיקה נגעה באור ותימס/ פרפורי חלום שכחתי היו לכנפיים עיוורת/ מאחורי השער, הסוד קרא חמס... האור השתעשע בלווייתן עד שחדל" - שורות הנותרות סתומות. בשירה קשה החותרת לבטא את הבלתי ניתן לביטוי חשוב להקפיד על אחידות התמונה.

אבל הסך הכול הוא כאמור ספר מרשים ובשל, כפי שמעיד השיר הקצר בו אסיים: "ההוויה היא מחשבה/ רותחת/ ומבעבעת/ המשתקקת/ להגיע למיצויה".

יוכל גלעד